

Иван Чоловић

ПРЕОБРАЖАЈИ НОВИНСКЕ ТУЖБАЛИЦЕ

— немачки, француски и југословенски примери —

Већина дневних листова у Европи редовно објављује некролошке огласе. Ови огласи су се појавили у време кад је штампа почела да осваја широку публику, то јест почетком XIX века. То важи бар за немачку штампу. Штела Баум, аутор једне књиге о некролошкој рублици у новинама Савезне Републике Немачке, наводи неколико примера огласа које је нашла у бројевима „Берлинских новости“ (Berlinerische Nachrichten von Staats-und gelehrten Sachen) из 1806. године. Ево два текста у српскохрватском преводу:

„У најлешем добу свог примерног и вредног живота, у својој 20-ој години, 4. нов. у пола 4 ујутру, преминула је моја млађа кћи Јохана Вилхелмина Паулиш. Ко је познавао племенито срце покојнице, саучествоваће у нашем схватљивом болу и заплакаће за њом. Овим путем обавештавам о реченом моје пријатеље и сроднике, с молбом да се уздрже од сваког облика изражавања саучешћа. Берлин, на дан 9.-ог нов. Паулиш, краљевски камердинер.“

„Мојим пријатељима који живе овде или у другим местима скрушено јављам да је Провиђење хтело да, уместо да славим венчање са мојом вереницом, ја је на гробље испраћам. Не треба ништа више да кажем, јер ће у једном овако ретком несрећном случају сваки ожалашћени пријатељ осетити дубоко саучешће и пожелети ми да нађем утеху. Берлин, 9.-ог нов. 1806, комесар полиције Шлис.“

У овим текстовима лако се препознају одлике писане комуникације (скраћенице, клишеи административне прозе, датирање, потписи). Овде је, међутим, у исти мах уочљив и траг усмености, посмртног говора и чак усмене тужбалице. Топоси исказивања и преувеличавања жалости, вредновања покојника, сликања зле Смрти, воде порекло од усменог оплакивања мртвих. Уочава се још једно двојство: новински оглас наставља традицију постхумне комуникације и, истовремено, дозвољава да се неки њени видови искључе (нпр. лични изрази саучешћа).

У данашњим новинским читуљама присутне су исте амбивалентности. Оне су плод транскрипције или, тачније речено, искрипције усмене симболичне комуникације *post mortem*. Било би занимљиво пратити развој некрологије и некролошких огласа у разним европским листовима. Међутим, та врста новинских текстова остала је из-

ван подручја интересовања истoричара штампe. Неколико новијих историја штампe у Француској, на пример, не кажу о овој рубрици ни реч.

Моја запажања односе се на новинске читуље објављене последњих година у пет француских листова (*Le Monde, Le Figaro, Le Républicain Lorrain* из Меца, *Le Dauphiné libéré* из Бург ан Бреса и *Le Nord-Matin* из Лила), пет немачких листова (*Bremen Nachrichten, Hamburger Abendblatt, Kölner Stadt-Anzeiger, Frankfurt allgemeine Zeitung* и *Waiblinger Kreiszeitung*) и девет југословенских листова (*Политика, Вечерње новости, Вечерњи лист, Ослобођење, Побједа, Дневник, Слободна Далмација, Дело и Глас Словеније*).

У првом читању тих огласа долази до израза њихова велика сличност, која понекад води и до подударности текстова. Сличност посмртних и комеморативних обичаја и обреда у Француској, Савезној Републици Немачкој и Југославији (и, кад је о глобалним цртама реч, у читавој Европи) доводи до тога да се свуда могу наћи три основне врсте некролошких огласа: *посмртнице, помени и изјаве захвалности*. Две друге врсте, изјаве саучешћа и „последње поздраве“, које потписују покојникови пријатељи и сродници, нашао сам само у југословенским листовима.

Међу свим тим преко новина послатим некролошким порукама могу се разликовати једноставни огласи, то јест огласи без икаквих додатака, ограничени на формулацију основне поруке, и други, са вербалним или ликовним додацима. Ти додаци могу да буду: мото или коментар и, кад је реч о ликовним елементима, симбол (крст, ружа, палма, руке склопљене у молитви) или фотографија покојника.

Текст који носи основну поруку, то јест оглас у ужем смислу, осцилира између отворено религијских формулација (ретких у југословенској штампи) и других, претежно лаичких исказа, али чији латентни смисао опет води религијској основи. С друге стране, текст може бити мање или више емотиван и егзалтиран, чувајући при том своју референцијалну функцију. Степен „топлине“ текста знатно се разликује од огласа до огласа у истом листу, уосталом као и дужина огласа, али је он, у целини узевши, много нижи у великим националним дневницима који држе до своје озбиљности (*Le Monde, Le Figaro, Frankfurter allgemeine Zeitung, Политика*), него у локалним, вечерњим и уопште популарним новинама.

Ту је, заправо, реч о два различита става према симболичној комуникацији у вези са смрћу, од којих је један у већој мери критички, промишљен, индивидуалан или елитни, а други више спонтан, колективан, лаковеран и популаран. У првом случају, текстови су прожети уздржаном шћу и њима влада страх од претераног вербализма. Ожалостњени се владају као да су прихватили идеју о неумесности речи у тренуцима бола, идеју коју је још Сенека изразио: „Мале бриге су брбљиве, велике ћуте“.

Већина потписника некролошких огласа у листовима *Le Monde* и *Le Figaro* гледају на смрт свог ближњег као на приватну ствар и често обавештавају да ће се упокни или комеморативни обред обавити у најужем породичном кругу. Отуда мноштво упозорења: *Ни цвеће ни венци; Породица се извињава што неће примати; Сахрана*

је обављена у најинтимнијем кругу породице. На тој идеји дискреције почивају и анонимни огласи, који почињу реченицом: *Замољени смо да објавимо вест о смрти господина...*

Изрази туге овде су елиптични, мада и такви потврђују да и потписници ових огласа осећају потребу да своје осећање јавно изразе, потребу, или, тачније, друштвену обавезу коју потписници друкчијих огласа задовољавају на много речитији начин.

Мање или више развијен, овај основни део некролошког огласа увек се одликује високим степеном стабилности текста. Ожалошћени се држе примера из новина којима поверавају оглас. Формуле које се ту користе не разликују се много од једног до другог листа и чак се многе од њих могу наћи и у листовима разних земаља. Отуда има основа да се говори о европском „језику смрти“. Свуда се, на пример, на готово истоветан начин каже:

После дуге и тешке болести...

Nach langer swerer Krankheit...

Après une longue maladie...

У дубоком болу...

In tiefer Trauer...

Nous avons la profonde douleur...

Неки некролошки огласи почињу мотом из Библије, из литургије или из неког књижевног, филозофског или научног списа. Огласи тог типа веома су чести у немачкој штампи, док се у Југославији јављају у *Делу* и *Гласу Славоније* где има епиграфа искључиво књижевног порекла. Ти огласи, поготову кад имају неки ликовни додатак, на пример, цртеж крста, подсећају на епитафе, онакве какви су се на европским гробљима појавили у XIX веку и подстичу нас да порекло и једних и других тражимо у једном жанру карактеристичном за барокну уметност, у амблему. Три елемента амблема — натпис, епиграм и слика — у некролошком огласу, односно на надгробном споменику, одговарају тексту носиоцу главне поруке, могу и слици.

Према тумачењу Фриджелма Кемпа, угледног немачког стручњака за барокну уметност, „реч *emblemata*, грчког порекла, на класичном латинском означава сваки рад настао повезивањем разноликих елемената, као што су мозаици, инкрустације или апликације. У фигуративном смислу, означавао је говор надевен деловима преузетим од других писаца који служе као реторички украси“. Овај амблемски поступак подразумева да су позајмице препознатљиве или потписане, као што је то случај са мноштвом у некролошким огласима.

Међутим, тај поступак не треба бркати са једним другим проседем производње текста, то јест са импровизацијом познатом под називом *бриколажа*, домаћег мајсторисања. Он се састоји у мање-више слободном стварању, мада је оно ограничено на репертоар елемената и образаца својствених датом жанру. На тај начин створени су мали текстови, често у стиху, који у многим немачким читуљама замењују амблемски епиграм. Мали, али одлучујући корак, води нас

од књишког до фолклорног текста, од постојаног до непостојаног, од оригинала без варијанти до варијаната без оригинала.

Ти импровизовани, „бриколирани“ стихови представљају једну врсту додатка огласу, који смо назвали коментаром. Настали развојем и преображајем епиграма, ти текстови су штампани пре основног дела огласа, али они га, у ствари, коментаришу. Једном започет, преображај се више не зауставља, тако да ти коментари постоје само у облику варијаната.

Наведићемо два примера. Први чине различите варијације засноване на идеји да је смрт у ствари избављење.

1. За њега смрт беше избављење.	1. Der Tod war für ihn Erlösung.
2. Смрт долази као избављење.	2. Der Tod kam als Erlöser.
3. Смрт беше његов избавитељ.	3. Der Tod war sein Erlöser.
4. Кад је снага посустала,
то не беше смрт, но избављење.	4. Als die Kraft zu Ende ging,
war's kein Sterben, war's Erlösung.
5. Када снаге више нема,
ослобођење је као милост.	5. Wenn die Kraft zu Ende geht,
ist Erlösung Gnade.
6. Када снаге више нема,
смрт је избављење.	6. Wenn die Kraft zu Ende geht,
ist der Tod Erlösung.
7. Живот је борба, смрт избављење.	7. Das Leben ist Kampf, Erlösung der
Tod.
8. Када снаге више нема,
нема смрт, има избављења.	8. Wenn die Kraft zu Ende geht,
ist kein Sterben, es ist Erlösung.
9. Избављен!	9. Erlöst!

Други пример представљају варијанте једног катрена у коме се разрађују топоси похвале покојника и туге изазване његовом смрћу:

1. У животу тиха била,
вредна беше рука мала.
Над својима стално бдила,
док сном вечним не заспала.	1. Still und einfah war dein Leben,
treu und fleissig deine Hand.
Für die Deinen galt dein Streben
bis dein Herze stille stand.
2. У животу скромна била,
вредна беше рука мала.
Брижно своје је штитила
и за друго није знала.	2. Schlicht und einfach war dein Leben
treu und fleissig deine Hand.
Für die Deinen nur su streben
Weiter hast du nichts gekannt.
3. У животу тиха била,
вредна беше рука мала.
Над својима стално бдила,
све до гроба није стала.	3. Still un einfah war dein Leben
treu und fleissig deine Hand.
Für die Deinen galt dein Streben,
bis in deines Grabes Rand.
4. У животу скромна била,
вредна беше рука мала.
стално своје си штитила,
нека ти је вечна хвала.	4. Schlicht und einfach war dein Leben
treu und fleissig deine Hand.
Ruhe ist dir nun gegeben,
schlafe wohl und habe Dank.
5. У животу скромна била,
вредна беше рука мала,
живот си нам поклонила,
прими од нас вечно хвала.	5. Shlicht und einfah war dein Leben,
treu und fleissig deine Hand.
Hast dein Lestes uns gegeben.
Ruhe in Frieden und hab' Dank.

Истим поступком импровизације настаје друга врста тих дода-
така који коментаришу основну поруку огласа, а којих највише има
у француској и југословенској штампи. То су коментари у облику

епистоларних порука, симболично „упућених“ мртвима. Да би њихова симболичност била што упадљивија, ти коментари су одвојени од основног дела огласа помоћу знакова навода, курзива или тако што им је дат облик песме; само епистоларно друго лице сугерише читаоцу да се тако формулисане поруке односе на симболични или, ако хоћете, метафизички контекст. Навешћемо најпре неколико француских примера:

1. „Тужни и дуги су дани од кад си нас пре годину дана оставио и отишао у један бољи свет.“

2. „Клод, има већ годину дана како си нас оставио. У нашем срцу остаћеш вечно жив. Увек си у нашим мислима и сећањима и твоја доброта остаће заувек незаборавна. Напустио си нас сувише рано и твој одлазак оставио је у нашим срцима дубоку рану.“

3. „Мама, има већ годину дана како си нас оставила. У мислима смо увек с тобом. Ти ћеш заувек остати жива у нашем срцу. Нека ти починак буде миран, као што ти је срце било добро и несебично.“

4. „У овом свету где се све заборавља,
где свако само на себе мисли,
знај да твоје присуство не бледи,
да ће успомена на тебе и твој лик
заувек живети у нашим срцима.“

У неким југословенским листовима ти епистоларни додаци су веома дуги. Мотиви су развијени и у њихово усмено порекло се не може сумњати мада стил чува све карактеристике епистоле. Следећа два примера добро илуструју ту врсту текста:

1. „Драга Н., дани пролазе а ми још увек не можемо да се помиримо да смо те заувек изгубили. Неумитна смрт била је јача од нас, истргнула те из нашег загрљаја, али је немоћна да те избрише из наших срца. Никада нећемо заборавити колико си нас вољела и колико си жељела да живиш. Твој живот продужује се животом твојих најмилијих, јер човек живи онолико дуго колико живи у сјећању људи.“

2. „Драги Н., прошло је четрдесет дана у нади и тузи да ћеш доћи, али судбина зла и проклета одузе ти млади живот и однеше у неповрат. Дани су дуги и тужни без тебе, а помисао да се нећеш никад вратити пара наша јадна срца. Отишао си тихо, без иједне ријечи најближима, отишао си у најљепшем цвијету своје младости, угасио си своју младост на прагу живота, остављајући нас да за тобом вјечно тугујемо, носећи са собом неиспуњене жеље твоје младости. Поносни смо на твоје поштење, несебичну љубав, достојанствен живот и све оно због чега можемо рећи да си био наш и ми твоји. Н., нема утјехе, нема заорава и док је нас бићеш са нама у нама, у нашим мислима и болним срцима.“

Ови текстови су организовани према извесним иманетним и генеричким начелима. То значи да они не чине само групу текстова која би била повезана тек нечим спољним. Не само њихови издвојени елементи, већ ти текстови посматрани у целини обнављају и преображавају традицију симболичне комуникације у вези са смрћу, а посебно усмене ламентације. Због тога је оправдано ове текстове посматрати као неку врсту новинских тужбалица. Поред наших, југословенских, то важи и за немачке и француске примере. Реч је о истом жанру, који се у свакој земљи јавља са неким специфичним цртама, али чува исту структуру. На пример, међу додацима некро-

лошким огласима у немачкој и француској штампи има и таквих који захтевају да буду посебно размотрени. То су тужбалички коментари, али у облику поруке коју сам покојник „упућује“ читаоцима. У једном огласу из „Лоренског републиканца“ читамо:

„Оставио сам вас 2. јануара 1984. Хтео бих да, кад се мене сетите, имате на уму ово: радост и туга су неодвојиви.“

Поруке тог типа у немачким новинама углавном су у стиху:

1. Weinet nicht an meinem Grabe,
gönnet mir die ewige Ruh'.
Ihr wisst, wie ich gelitten habe,
eh' ich schloss die Augen zu.	1. На мом гробу не плачите,
пожел'те ми вечни сан.
Моје патње што памтите
тек прекину судњи дан.
2. O, Welt, ich muss dich lassen,
ich fahr dahin mein Strassen
ins ew'ge Waterland.	2. О, свете, оставит те морам,
пут ме води преко гора
у вечити завичај.

По свему судећи, овакве поруке су срочене према обрасцима епитафа у којима је говор покојника ствар честа и тако рећи нормална. Дакле, овде је реч о некој врсти новинског епитафа, али који не одступа битно од опште конфигурације оплакивања мртвих у немачкој, француској и југословенској штампи.

Сличности и разлике у сличностима. То олакшава дијалог међу културама, чак и кад није реч о њиховим великим остварењима и славним ствараоцима, већ о овим маргиналним, „дивљим“ творевинама а, које због тога нису мање репрезентативне.

Ivan Čolović

LES TRANSFORMATIONS DE LA COMPLAINTE DE PRESSE

Résumé

Certaines annonces funéraires publiées dans la presse allemande, française et yougoslave comportent, outre le message principal, un motto. Leur origine: l'emblème baroque. Le procédé emblématique implique que les emprunts dans le motto soient reconnaissables; il ne faut pas le confondre avec le bricolage folklorique, procédé de rédaction des plaintes de presse, des textes qui commentent le message principal d'une annonce. Il s'agit d'un même genre, qui varie d'un pays à l'autre.